

**PASIVNE KONSTRUKCIJE ZA
ISKAZIVANJE REFERENCIJALNE
I NEREFERENCIJALNE PROŠLOSTI**

SRETO TANASIĆ

Institut za jezik, Sarajevo

UDK 801.559.1-558

Izvorni naučni rad

U posljednje vrijeme u slavistici se pri izučavanju funkcionisanja vremenskih glagolskih oblika vodi računa o razlikovanju glagolske radnje po kriteriju referencijalnost/nereferencijalnost. Na potrebu ovakvog pristupa izučavanju vremenskih glagolskih oblika skreće se pažnja i u najnovijoj serbokroatističkoj literaturi.¹ Tako je utvrđeno da se inventar glagolskih oblika za iskazivanje nereferencijalnih radnji na svakom od tri vremenska plana u srpskohrvatskom jeziku razlikuje od inventara oblika koji služe za iskazivanje referencijalnih radnji. Na planu prošlosti pri iskazivanju nereferencijalnih radnji isključuje se perfektivni perfekt i aorist, a uključuje potencijal.² Ovo je utvrđeno za situaciju kad se nereferencijalna prošlost iskazuje aktivnim glagolskim oblicima. Dosad kod nas nije posmatrana upotreba pasivnih oblika sa stanovišta razlikovanja referencijalne i nereferencijalne prošlosti.³ Cilj ovog rada jeste upravo posmatranje pasivnih oblika pri iskazivanju referencijalne i nereferencijalne prošlosti.⁴

¹ Pojava o kojoj je riječ prvi put se kod nas teoretski osmišljava u radu M. Ivić, *Načini na koje slovenski glagol ovremenjuje ponavljanu radnju*, u knj. M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Prosveta, 1983. (dalje: M. Ivić, *Ovremenjavanje ponavljane radnje*)

² M. Ivić, *Ovremenjavanje ponavljane radnje*, 53.

³ Pasiv kao vrstu dijateze u serbokroatistici obradila je K. Milošević u radu *Neki aspekti semantičkog odnosa konstrukcija pasivne (sa trpnim pridjevom) i refleksivne u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Književni jezik I, sv. 3-4. (dalje: K. Milošević, *Pasivne i refleksivne konstrukcije*). Ona se problematikom pasiva u srpskohrvatskom najviše bavila — gotovo potpun spisak njenih radova posvećenih ovoj problematici nalazi se u momu radu *Pasivne konstrukcije sa trpnim pridjevom u srpskohrvatskom jeziku*, Radovi IX Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik.

⁴ O ponašanju pasivnih konstrukcija pri iskazivanju nereferencijalne sadašnjosti biće riječi u jednom drugom radu.

SE konstrukcije se rijetko javljaju u funkciji iskazivanja pasiva na planu prošlosti, što je već uočeno u nauci⁸. Posebno se rijetko javljaju ove konstrukcije u obliku pluskvamperfekta, ali nisu nemoguće.

Nereferencijalna prošlost iskazuje se, takođe, COP konstrukcijama.

Cop₁ konstrukcije:

1. On kaže ... da je u kriznim vremenima socijalistički sistem *spašavan* kapitalističkim ekonomskim sredstvima (tržištem). (NIN, 23. II 86, 14)
2. Prilikom mnogih visokih susreta, sa jugoslovenske strane *je postarljano* ovo pitanje obavezne promene novca. (NIN, 23. II 86, 14)
3. *Davano* im je zemljište i kuće u zakup ... (O, 2. IV 86, 3)

Cop₂ konstrukcije:

1. U informaciji radne grupe MOK-a Šumadije i Pomoravlja ... piše da je do sada uvek *bio konsultovan* kolegijum sudija ... što sada nije učinjeno. (NIN, 2. III 86, 26)
2. Radni princip dohotka zamjenjuje i one elemente koji *su* do sada *bili rješavani* preko budžeta. (BZ, 31. XII 77, 6)
3. Sva su pisma *bila uručivana* dubrovačkim poklisarima prilikom njihovih poseta Mari. (JF XXX, 338)
4. Povelje srpskih vladara *bile su često izdavane* u više primjeraka ... (ZFL XXIII/1, 67)

Između Cop₁ konstrukcija i odgovarajućih aktivnih postoji paralelizam u pogledu iskazivanja nereferencijalne prošlosti — u toj funkciji upotrebljavaju se samo konstrukcije sa glagolima imperfektivnog vida⁹.

Cop₂ konstrukcije pri iskazivanju nereferencijalne prošlosti upotrebljavaju se takođe samo sa glagolima imperfektivnog vida. Međutim, ove konstrukcije se različito ponašaju zavisno od toga da li služe za is-

⁸ V. o tome u radu K. Milošević, *Pasivne i refleksivne konstrukcije*.

⁹ Da se pri iskazivanju nereferencijalne prošlosti isključuje perfektivni perfekt, ukazala je M. Ivić u citiranom radu. Istina, ona nije tu bezrezervna: »...u standardnom srpskohrvatskom (pogotovu onom koji oličava tzv. 'istočna varijanta književnog jezika', normalno je u ovakvim slučajevima upravo suprotno — dosledno isključenje perfektivne vidske verzije perfekta« (51). Ostaje ipak da se na široko zasnovanom korpusu ispita kakav status u savremenom srpskohrvatskom jeziku imaju rečenice sa perfektivnim perfektom kad se njime iskazuje nereferencijalna prošlost. U jezičkoj praksi ovaj oblik je prisutan, istina mnogo rjeđe od imperfektivnog perfekta, npr.: Opisuje nemoral, ili korupciomaštvo drugog a sam je *stekao* najčešće krađama i korupcijom. (NIN, 2. III, 86, 37); Čim je svoju umetnost *stavio* u službu obračuna, on je *počinio* istu grešku... (NIN, 9. III 86, 38); Gde god i kad god je SKV *zatražio* podršku naroda i radničke klase u borbi protiv nacionalizma, uvek je u Vojvodini *dobijao* takvu podršku. (NIN, 9. III 86, 17) Slična je situacija u ruskom — A. B. Бондарко u knjizi *Вид и время русского глагола* (Moskva 1971, 178) ističe da pri iskazivanju prošlih radnji koje se ponavljaju ili običnih prošlih radnji (dakle nereferencijalnih) dominira imperfektivni vid a da je perfektivni moguć samo u posebnim semantičko-sintaksičkim uslovima konteksta. I u češkom jeziku svršene prošle radnje mogu biti samo referencijalne (J. Panevova i dr., *Čas a modalita v češtině* — Prag 1971, 27).

kazivanje referencijalne ili nerefereencijalne prošlosti. Dok se pri iskazivanju referencijalne prošlosti javljaju rijetko Cop₂ konstrukcije sa trpnim pridjevom od imperfektivnog vida, pri iskazivanju nerefereencijalne prošlosti ove konstrukcije javljaju se često sa trpnim pridjevom glagola imperfektivnog vida. Za Cop₂ konstrukcije glagola perfektivnog vida u vezi sa nerefereencijalnom prošlosti važi isto što i za Cop₁ konstrukcije glagola tog vida¹⁰.

SE konstrukcije:

1. Na čatrnji *se* ništa nije *menjalo* osim što je drveni poklopac zame-njen železnim. (MK. VU, 35)
2. Čak *se* i u umetničkim akademijama godinama isključivo *radila* la-tinica... (NIN, 6. IV 86, 13)
3. U dane bolesti za teftedara *se* svako jutro u isti sat *spremala* na-ročito grejana topla voda. (IA. TH, 204)
4. ...njegov *se* savet najčešće *tražio* i uvek *slušao*... (IA. TH, 205)

Ove konstrukcije javljaju se rijetko u funkciji iskazivanja nerefereencijalne prošlosti — kao i kad *se* radi o iskazivanju referencijalne prošlosti. Takođe, pri iskazivanju nerefereencijalne prošlosti u ovim konstrukcijama javljaju se samo glagoli imperfektivnog vida.

Dosad su posmatrane pasivne konstrukcije koje služe za iskaziva-nje referencijalnih i nerefereencijalnih prošlih radnji. U srpskohrvatskom jeziku postoje konstrukcije koje na planu prošlosti iskazuju samo nerefereencijalne radnje. Radi *se* o sljedećim konstrukcijama: perfekt glagola *bivati* + trpni pridjev, pasivni potencijal¹¹ i potencijal u okviru SE konstrukcije.

Konstrukcija *bivati* + trpni pridjev:

1. I još mnogo docnije, u dućanu, gde *je* često *bivao* *bijen* zbog za-docnjavanja srce mu *je* lupalo uzbuđeno i neprijatno. (IA. TH, 216)
2. Često *je* *bivao* *zatečen* u takvom stanju.

Pasivni potencijal:

1. Čak i kad bih dao gol, njegov efekat *bi* na taj način *bio uništen*. (NIN, 16. II 86, 40)
2. Ranije *bi* *bio pozivan* na takve sastanke.

SE konstrukcija sa potencijalom:

1. Na sredini *se* isticao jedan gvozdeni držač u koji *bi* *se* o praznicima *udenuo* barjak. (MK. VU, 35)
2. Tek kad *bi* *se* *izvukla* mandala i *rastvorila* oba krila ulaznih vrata, imina *bi* *se* *razredila* i *povukla* u uglove. (MK. VU, 37)

Konstrukcija: perfekt glagola *bivati* + trpni pridjev predstavlja sredstvo koje nema paralelu među aktivnim konstrukcija-ma za iskazivanje nerefereencijalne prošlosti. Pojava potencijala, nazovi-

¹⁰ I ovdje Cop₂ konstrukcije iskazuju često takve prošle radnje čiji re-zultat nije više aktuelan.

¹¹ Pasivnu formu potencijala navodi M. Stevanović u knjizi *Savreme-ni srpskohrvatski jezik I* (prvo izdanje), 357.

mo ga COP potencijal i SE potencijal¹², izraz je simetrije sa aktivnim konstrukcijama, gdje se javlja potencijal u aktivnoj formi za iskazivanje nereferencijalne prošlosti.

Pošto se u konstrukciji sa glagolom bivati samim ovim pomoćnim glagolom obezbjeđuje značenje višekratnosti¹³, trpni pridjev u njoj može doći i od glagola perfektivnog vida. Takođe, COP i SE potencijal mogu se javljati sa glagolima imperfektivnog i perfektivnog vida, što je karakteristično i za aktivnu formu potencijala u funkciji iskazivanja nereferencijalne prošlosti¹⁴. Dakle, zahvaljujući ovim formama perfektivni glagoli nisu potpuno eliminisani u iskazivanju nereferencijalne prošlosti kad se ona iskazuje pasivnim konstrukcijama.

Ove konstrukcije se javljaju u različitim jezičkim stilovima. Koliko su pojedine prisutne u svakom jezičkom stilu, ostaje da se ispita na šire zasnovanom konpusu, kao što ostaje da se ispituju i druge karakteristike njihove upotrebe.

Tako i za iskazivanje prošlih pasivnih radnji važi pravilo koje važi i kad su u pitanju aktivne. Inventar sredstava kojim se iskazuje nereferencijalna prošlost razlikuje se od inventara za iskazivanje referencijalne prošlosti. I referencijalna i nereferencijalna prošlost iskazuje se Cop₁, Cop₂ i SE konstrukcijama, ali se pri iskazivanju nereferencijalne prošlosti isključuju glagoli perfektivnog vida gotovo dosljedno. Dok se sa aktivnim konstrukcijama upotrebljava i potencijal za iskazivanje nereferencijalne prošlosti, sa pasivnim dolazi pasivna forma potencijala i potencijal u okviru SE konstrukcije — COP i SE potencijal. Među pasivnim konstrukcijama za iskazivanje nereferencijalne prošlosti postoji i jedna koja nema paralelno sredstvo ni među pasivnim konstrukcijama za iskazivanje referencijalne prošlosti ni među aktivnim konstrukcijama za iskazivanje nereferencijalne prošlosti. To je konstrukcija: perfekt glagola bivati + trpni pridjev. COP i SE potencijal i ova konstrukcija mogu se upotrebljavati i sa glagolima imperfektivnog vida.

IZVORI

1. *Oslobođenje*, Sarajevo (O);
2. *Nedjeljna Dalmacija*, Split (ND);
3. *Borba*, Zagreb (BZ);
4. *NIN*, Beograd (NIN);
5. Mirko Kovač, *Vrata od utrobe*, Beograd, 1979 (MK. VU);
6. Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Sarajevo, 1981 (IA, TH);
7. Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Beograd, 1981 (MS. DS);
8. *Južnoslovenski filolog*, Beograd (JF);
9. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad (ZFL).

¹² Simbol COP uzima se uslovno, kao što je i u navedenim radovima o pasivnim konstrukcijama uziman.

¹³ Ovo je jedan od rijetkih glagola koji ima samo jednu (ovaj glagol — nereferencijalnu) upotrebu.

¹⁴ Ovo se eksplicitno ističe u pominjanom radu M. Ivić, a navode se i primjeri sa perfektivnim glagolima. Takođe, raniji gramatičari pominjući upotrebu potencijala za iskazivanje prošlih ponavljanih radnji navode primjere i sa perfektivnim glagolima.

PASSIVKONSTRUKTIONEN ZUR BEZEICHNUNG DER REFERENZIELLEN UND NICHTREFERENZIELLEN VERGANGENHEIT

Zusammenfassung

Die referenzielle Vergangenheit wird durch die COP+SE-Konstruktion ausgedrückt. Durch diese Konstruktion kann auch die nichtreferenzielle Vergangenheit zum Ausdruck gebracht werden. Die perfektiven Verben werden dabei jedoch fast immer ausgeschlossen.

Ausser dieser Konstruktionen kann COP+SE-Potenzialis die nichtreferenzielle Vergangenheit ausdrücken. Sie kann auch durch die Konstruktion: *Perfekt des Verbs bivati + Partizip Perfekt* ausgedrückt werden. Diese Konstruktion hat weder unter den Passivkonstruktionen zur Bezeichnung der referenziellen Vergangenheit noch unter den aktiven Konstruktionen eine Entsprechung.

Alle drei erwähnten Konstruktionen erlauben auch die Verwendung von imperfektiven Verben. Der perfektive Aspekt ist also beim Ausdrücken der nichtreferenziellen Vergangenheit durch Passivkonstruktionen nicht völlig ausgeschlossen.